

AZERBAJCANIN ENERJİ KAYNAKLARI GELİRLERİNİN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİSİ

Osman Nuri ARAS*
Elçin SÜLEYMANOV**
Ayaz ZEYNALOV***

ÖZET

Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra yabancı yatırımları ülkeye çekmeye başladı. Özellikle kaynakların amaçlar doğrultusunda geliştirilebilmesi için yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bakımdan yabancı firmaları bölgede yatırım yapmaya ve enerji kaynaklarını çıkarmaya davet etmiştir. Dünyanın en önemli enerji kaynaklarından biri olan petrol, diğer enerji kaynaklarına göre daha geniş kullanım sahasına sahiptir. Petrol ürünlerinin maliyeti içerisinde temel yeri petrolün çıkarılması, taşınması ve dağıtılması için yapılan harcamalar önemli yer tutmaktadır. Enerji kaynakları sayesinde sahip olunan gelirlerin verimli şekilde kullanılması metotlarının hazırlanması yolu ile gayri-petrol sektörünün gelişimi, istikrarın, hızlı büyümenin ve reel gelirdeki artışın temini ile petrole dayalı tek yönlü ekonomiden vazgeçilmesi Azerbaycan çok önemlidir.2011 itibarıyla Azerbaycan ihracında petrol ürünlerinin yüzde 86 ve petrol yan ürünleriyle yüzde 92 olması ülke ekonomisi için önemli sonuçlar vermektedir. Bu çalışmada Azerbaycan'ın ihrac gelirleri içinde enerji ihrac gelirlerinin yeri ve onun olumlu ve olumsuz yönleri araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan ekonomisi, enerji kaynakları, petrol, ihrac

THE IMPORTANCE OF COUNTRY ENERGY SOURCE REVENUES ON AZERBAIJAN'S AND THE EFFECTS ON NATIONAL ECONOMY

ABSTRACT

After gaining independence Azerbaijan started to attract badly needed foreign investment into the country. Increasing in the amount of the investments directing to the development of the oil and non – oil sectors of our republic by the government for the development of this area, and useful economy atmosphere creating in Azerbaijan Republic. This increasing shows itself not only in theoretically and also in practical statistical indicators. Azeri export's reliance on energy source revenues keeps dominant position in Azerbaijan's

*Doç. Dr., Fatih Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE
onaras@fatih.edu.tr

**Öğretim görevlisi, Qafqaz Üniversitesi, Maliye Bölümü, Bakı / AZERBAJCAN
elsuleymanov@qu.edu.az

***Doktora öğrencisi, CERGE-EI, Charles Üniversitesi, Prag / ÇEK CUMHURİYETİ
azerayaz@gmail.com

exports despite efforts to diversify Azerbaijan's economy away from oil. Finally, crude oil made 86 percent and oil products made 6 percent, so oil and oil products made 92 percent of Azerbaijan's export in 2011. Non-oil products made up only 8 percent of the country's export . This means that increasing of total export volume of Azerbaijan is not sustainable. Although oil sector has a high export potential, there is very important in foreign trade and to increase share of oil sector in foreign trade the importance of country energy source revenues on Azerbaijan's export volume and the effects on national economy were investigate in the article.

Keywords: Energy Resources, Oil, Export, Azerbaijan Economy, National Budget,

Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisine Genel Bakış

Bağımsızlığın ilk yıllarında Ermenistan ile yaşanan savaş, Rusya'nın Azerbaycan'a ulaşım ambargosu koyması ve Çeçenistan savaşı nedeniyle önemli iki petrol boru hattının kullanılamaması, yönetim zaafı, kanuni düzendeki aksamalar, etnik bağlamda ayrımcı oluşumlar gibi sorunlar ekonomide buhran döneminin yaşanmasına neden oldu. 1991-1994 yılları bağımsızlığın ardından bir çok bütün problemle yüz yüze kalındığı, ülkede sosyal, siyasi ve ekonomik problemlerin bunalıma dönüştüğü bir dönem oldu. ¹1990 yılı ile karşılaştırıldığında 1994'de GSMH %50 azalma gösterdi. 1992-94 yıllarında hızla yükselmeye başlayan enflasyon %1764 ile 1994 yılında en yüksek düzeye ulaştı. 1991-94 yılları arasında GSMH ve enflasyonun yanı sıra döviz kuru, dış ticaret ve istihdam gibi makroekonomik göstergelerde de olumsuz gelişmeler yaşandı. Başta bağımsızlığın ilk yıllarında Ermenistan ile yaşanan savaş, savaş sonrasında Karabağ ve civar şehirlerin işgali ve işgalin ekonomik etkileri olmak üzere, bazı objektif sebeplerden dolayı bağımsızlığın ilk yıllarında serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaşanan ve makroekonomik göstergelere net bir şekilde yansıyan olumsuzluklar Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi ile son buldu. Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle, iktisadi karar alma ve uygulama açısından önem arz eden siyasi istikrar sağlandı.

Tablo-1.Azerbaycanın Temel Sosyo-Ekonomik Göstergeleri

	2000	2008	2009	2010	2011
Toplam GSMH(milyon \$)	5272.8	48851	43019	50002	49116
Kişi Başına GSMH(milyon \$) (Satınalma gücü paritesine göre)	665.1	5095	4808	5533	5342
Dış Ticaret Hacmi(milyon \$)	2917.3	54919	20777	35134	35630
İhracat(milyon \$)	1745.2	47756	14658	28164	28102
İthalat(milyon \$)	1172.1	7163	6119	6970	7528
Nüfus(bin kişi)	8081	8802.5	8947.3	9036.4	9192.7
Resmi İşsiz Sayısı	43739	50963	55945	56343	53862
Bütçe Gelirleri(milyon manat)	714.6	910.2	1509.5	11405.2	15700.2
Bütçe Harcamaları (milyon manat)	764	931.8	1502.1	11765.7	15396.7

Kaynak: ARDSK 2011 verileri

¹ Osman Nuri Aras, Elçin Süleymanov "Azerbaycan Ekonomisi" Şark-Garb Matbaası , Bakü, 2010.

Siyasi istikrarın ardından, Hazar'da yerleşen Azeri-Çırac-Güneşli yataklarında üretim yapılması amacıyla, en önemli anlaşma (Asrın Anlaşması) 1994 yılında imzalandı. Yaklaşık bir buçuk trilyon m³ doğal gaz rezervi bulunan Şah Deniz yatağından üretim yapılmasına ilişkin olarak ise 1996 yılında anlaşma imzalandı.² Enerji kaynaklarının ihrac güzergahına ilişkin karar verilen projelerden Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattından 2006'da petrol ihracı ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) boru hattından 2007'de doğal gaz ihracına başlandı. Böylece bir yandan projelerin gerçekleştirilmesi amacıyla doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye girerken diğer yandan da enerji kaynaklarının ihracı ile önemli miktarda gelir elde edilmeye başlandı. Ülkede birçok orta ve uzun vadeli devlet programı kabul edilerek uygulamaya konuldu. 2004-2012 yıllarını kapsayan bölgesel sosyo-ekonomik kalkınma programı ise bölgesel ve sektörel kalkınma açısından atılan en önemli adımlardan biri oldu. 20 yıllık bağımsızlık sonrası sonucunda gelinen noktada, makroekonomik göstergeler itibariyle ekonomide istikrarın sağlandığı görülmektedir: Ülkede istikrarlı bir para birimi vardır; enflasyon oranı kontrol altına alınmıştır; bütçe açığı ve dış borç oranı düşüktür; GSMH reel olarak tatmin edici bir oranda ve istikrarlı olarak artmaktadır. Hazar enerji kaynaklarının üretim ve ihracının ardından 2006 yılından itibaren GSMH'daki artış oranı ile Azerbaycan dünyada ilk sıralarda yer almaya başlamıştır. 2003-2011 yıllarını kapsayan sekiz yıllık dönemde ekonomik büyüme %80 olmuştur. 1994-2011 yılları arasında ülkede yapılan toplam yatırım hacmi yaklaşık 80 milyar dolar olmuştur. Finans gücünün artması ülke içi yatırım hacminin yükselmesine de neden olmuştur. Son dört yılda bütçe harcamaları ise on beş kat artmıştır. Ülkede yoksulluk düzeyinin düşürülmesi amacıyla yapılan reformlar sonucunda, 2003 yılında %49 olan yoksulluk seviyesi 2011 yılı başında %7'e düşmüştür.

Hazar Enerji Kaynaklarının Ülke Ekonomisi İçin Önemi

Makroekonomik göstergeler dikkate alındığında, Hazar enerji kaynaklarının Azerbaycan'ın yeniden yapılanma ve dünya ekonomisine entegre olmasında en önemli potansiyel imkânı olduğu görülmektedir. Enerji kaynaklarının üretim ve ihracına ilişkin yapılan anlaşmalar ve anlaşmaları takip eden faaliyetler ülke ekonomisine önemli açılım sağlamıştır. 1994 yılından itibaren Azerbaycan'ın uluslararası şirketlerle petrol ve doğal gaz anlaşmaları yapması ve bu çerçevede ortak faaliyetler gerçekleştirmesi, ülkeye gelişmiş modern teknolojilerin getirilmesine, enerji sektörü altyapısının yeniden kurulmasına imkan sağlamıştır.³ Bir yandan sanayileşme ile birlikte petrol tüketimindeki hızlı artış, diğer taraftan petrole alternatif bir

² Tayfun Atmaca, "Azerbaycan Petrolleri Hazarın Statüsü Ve Güç Dengesi", Stratejik Araştırmalar Dosyası, Yıl:3, Sayı:12, 2002, Ss.1-9.

³ Azer Mehdiyev, "Azerbaycan'ın Dünya İktisadiyyatına İntegrasyonunun Reallıkları", Ekspert İqtisad Jurnalı, No.7-8, 2001, Ss.24-26.

enerji kaynağının henüz bulunamamış olması petrolün önemini daha da artırmıştır. Böylece 20. yüzyılın da en güçlü enerji kaynağı olan petrol, 21. yüzyılda da önemini koruyacak gözükmektedir. Diğer enerji kaynaklarına göre petrol ve ardından doğal gazın daha geniş kullanım alanına sahip olduğu da görülmektedir. Dünya enerji tüketiminde petrolün payı 1938'de %20.7, 1950'de %27.7, 1960'da %34.7, 1970'de %44.1, 1980'de %44.9, 1990'da %40.5 olarak gerçekleşmiştir.⁴ 2000 yılında %40 civarında gerçekleşen oranın 2010 yılı itibariyle %50'nin üzerinde olacağı tahmin edilmektedir. Haziran-1999'dan itibaren petrol fiyatlarının önemli oranda artış kaydetmesi, hızla gelişmekte olan dünya ekonomisinde petrole olan talebin artmasının bir göstergesidir. Yapılan bazı hesaplamalara göre, dünyadaki petrol ithalatına olan bağımlılık, 2010 yılına kadar %65'e, 2020 yılına kadar da %80'e çıkacaktır.⁵ Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (Rusya dışında) daha şimdiden petrol ihtiyacının %80'ini, Batı Avrupa ülkeleri ise %55'ini ithalat yoluyla karşılıyor durumdadır Hazar Denizi kıyısındaki petrolün çıkarılması ile ilgili uluslararası konsorsiyumlarla ilk anlaşmaları imzalayan, eski Sovyetler Birliği'nde yıllık 15 milyon ton petrol üretmiş olan ve "Oil and Gas Journal" tarafından yapılan hesaplamaya göre 7 milyar varil petrol rezervi, 30 trilyon kübik feet (Tcf) doğal gaz rezervi bulunan Azerbaycan, bu pazarda önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo-2: Dünya Petrol Rezervi (milyar varil)

Bölge	BP (2011 itibariyle) sonu	Oil & Gas Journal (Ocak-2011 itibariyle)	World Oil (2011 sonu itibariyle)
Kuzey Amerika	60.092	213.319	46.135
Merkezi ve Güney Amerika	103.502	102.798	76.497
Avrupa	17.646	15.800	15.980
Avrasya	122.888	98.886	123.223
Orta Doğu	742.711	739.205	711.644
Afrika	114.268	114.073	109.759
Asya	40.224	33.366	36.378
Dünya Toplamı	1,201.332	1,317.447	1,119.615

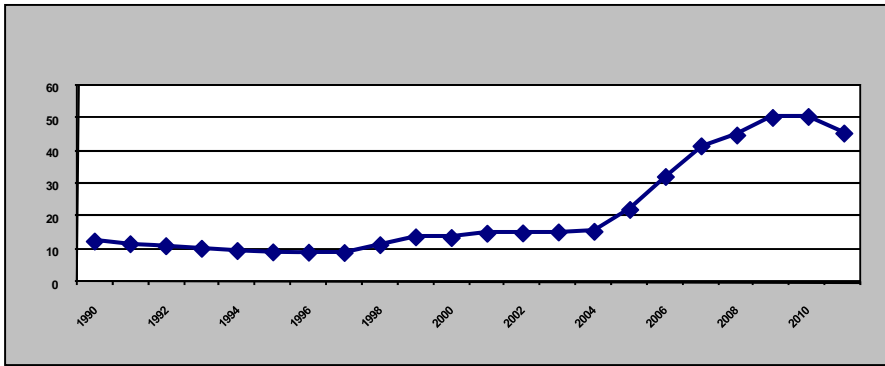
Kaynak: Energy Information Administration.2011

⁴ Osman Nuri Aras, Azerbaycanın Hazar Ekonomisi Ve Stratejisi , Derin Yayınları, İstanbul, 2008

⁵ Gelb Bernard A., Caspian Oil And Gas: Production And Prospects, CRS Report For Congress, 8 September 2006.

Azerbaycanda temel ihrac boru hattı olarak Azerbaycan petrolünün dünya piyasalarına ihracı bakımından Bakü-Tiflis-Ceyhan, Azerbaycan doğal gazının dünya piyasalarına ihracında ise Bakü-Tiflis-Erzurum temel ihrac boru hattı olarak kararlaştırıldı. Böylece Azerbaycan ekonomide yeniden yapılanma, kalkınma ve küreselleşen dünya ile bütünleşme adına en önemli sacayaklarından biri olarak, enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ihracını sağlayan nakil hatlarına ulaşmış oldu. Üretimine başladığı tarihten 2005 yılına kadar Azerbaycan'da en fazla petrol 23.4 milyon ton ile 1941 yılında üretilmiştir. Bağımsızlığın ardından, yeniden yapılanma ve değişim sürecine girilmesi ile birlikte petrol üretiminin iyice düştüğü Azerbaycan'da, "Asrın Anlaşması"nın ardından atılan adımlar, yapılan faaliyetler sonucu petrol üretimi yeniden artmaya başlamıştır. 1997 Kasım'ında "Çırac" yatağının ilk kuyusundan petrol üretimine başlanmasıyla, 1997'ye kadar azalma gösteren petrol üretimi, 1998'den itibaren artmaya başlamıştır. Bu süreç 2010 ile kadar devam etmiştir. . Petrol üretimi 2003 yılında 15.3, 2004'de 15.5, 2005'de 22.2, 2006 yılında ise 32.3 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılındaki üretim miktarı ile tarihte Azerbaycan'da en yüksek petrol üretim miktarı olan 1941 yılındaki 23.4 milyon ton rekoru da geride kalmıştır. Petrol üretim miktarı 2007'de ise 41.7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında 50 milyon tonla en yüksek düzeye çıkmış daha sonra 2011 de yeniden 46 milyon ton civarında olmuştur.⁶

Tablo-3: Azerbaycanda Petrol Üretimi (milyon ton)

Kaynak: <http://new.socar.az/socar/az/economics-and-statistics/economics-and-statistics/oil-production>

⁶ Osman Nuri Aras, Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi Ve Stratejisi, Derin Yayınları, İstanbul, 2008

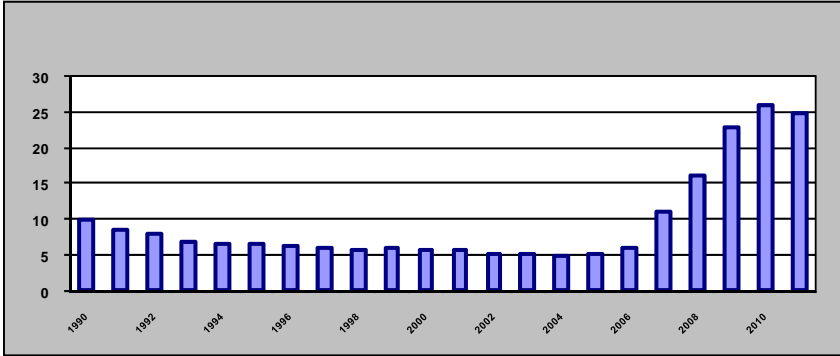
Ham petrol üretiminin esas itibarıyla Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ve Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi (AIOC) tarafından yapılır.⁷ Azerbaycan'da doğal gaz üretimine ise 1902 yılında başlanmıştır.⁸ Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'ın doğal gaz sektörü petrol sektörünün bir hayli gerisinde kalmıştır. Üretimine başlandığı tarihten itibaren Azerbaycan'da en fazla doğal gaz üretimi 17 milyar m³ ile 1981 yılında gerçekleştirilmiştir. 1980'lerde doğal gaz üretimi yıllık olarak 14 milyar m³'e çıkmıştır. Ancak 1990'dan itibaren üretim önemli düzeyde düşme kaydederek geçen yüzyılın 60'lı yıllarındaki düzeyine inmiştir. 2007 yılına kadar üretilen doğal gaz ülke içi talebin sadece %40'ını karşılayabilmekteydi. Üretim ülke içi talebi karşılayacak seviyede olmaması nedeniyle doğal gaz ithal edilmekteydi. Doğal gaz üretiminin 5-6 milyar metreküpe kadar gerilemesi sonucu, Azerbaycan önceden Ermenistan ve Gürcistan'a doğal gaz ihraç ederken, 1990'dan itibaren Türkmenistan ve İran'dan ithal etmek mecburiyetinde kalmıştır. Ancak bu ülkelerden doğal gaz ithalatını 1995'de durdurmuştur. 2000 yılında ise Rusya'dan ithal etmek üzere anlaşma yapmıştır. Rusya'dan doğal gaz ithali, 2006 yılı sonlarına kadar devam etmiştir.⁹ Azerbaycan'ın doğal gaza olan talebinin ülke içi üretim tarafından karşılanması, ancak 2007 yılında "Şah Deniz" yatağından doğal gaz elde etmeye başlanmasıyla mümkün olabilmiştir. Azerbaycan'da 2007 yılında doğal gaz üretimi bir önceki yıla göre yaklaşık %81 artışla 11 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılındaki üretim artışı ile yıllık üretim hacmi yaklaşık 15 milyar metreküpe yükselmiştir. Yapılan hesaplamalara göre, 2015 yılına kadar Şah Deniz yatağından yılda yaklaşık 30 milyar metreküp doğal gaz elde edilecektir. 2007 yılından itibaren Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ile doğal gaz ihracına da başlanmıştır. "Azeri-Çırac-Güneşli(AÇG)" yataklarında petrol üretimine ve ihracına başlanmasının yanı sıra "Şah Deniz" yatağında da doğal gaz üretimine ve ihracına tam olarak başlanmasının ardından Azerbaycan, petrolün yanı sıra doğal gaz üretimiyle de yüksek düzeyde bir ekonomik kalkınma, yeniden yapılanma ve dünya ekonomisine entegre olma imkânına kavuşmuştur. Aynı zamanda Azerbaycan, Türkiye ve Avrupa ülkelerine doğal gaz ihracında, Rusya, Kuzey Afrika ve diğer doğal gaz üreticilerine rakip olmuştur.¹⁰

⁷ Haydar Aliyev, Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü, (Der. İlham Aliyev - Akif Muradverdiyev, Çev. Abdullah Çiftçi - Ergun Kocabıyık), Sabah Kitapları No.77, İstanbul, 1988.

⁸ Abbasov P. - Memmedov Ç., "Azerbaycan Respublikasında Denizde Neft-Qaz Çıkarılmasının Siyasi-Coğrafi Tehlili", Azerbaycan Xxi. Esrin Astanasında, (Ed. Ziyad Samedzade), C.II, Şerq-Qerb Metbeesi, Bakı, 1998, S.214-216.

⁹ Doing Business in Azerbaijan, Baker&Mckenzie, May 2010.

¹⁰ Osman Nuri Aras, Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, Derin Yayınları, İstanbul, 2008

Tablo-4: Azerbaycanda Doğal Gaz Üretimi (milyar metre küp)

Kaynak: <http://new.socar.az/socar/az/economics-and-statistics/economics-and-statistics/gas-production>

Dünyada enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında önemi her gün biraz daha artan doğal gaz, bütün enerji tahmin senaryolarında, özellikle elektrik üretiminde kendisine genişleyen bir yer sağlamaktadır. 2020 yılına kadar, elektrik enerjisi üretimi için kullanılan doğal gaz miktarının, toplam doğal gaz tüketiminin %33'üne ulaşması beklenmektedir. Doğal gaz, santrallerde ekonomik olarak türbinlerin etkinliğini sağlamanın yanı sıra alternatifler arasında zararlı dışsallığın (çevre kirliliği v.b.) daha düşük olması nedeniyle de tercih edilmektedir. Doğal gaz yakıldığında, kömür ve petrole göre daha az sülfür dioksit, karbon dioksit ve atık açığa çıkmaktadır. Dünya doğal gaz rezervleri son yirmi-yirmi beş yılda %100'ün üzerinde bir artış göstermiştir. Söz konusu rezerv artışları Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde, Ortadoğu, Güney ve Orta Amerika ile Asya Pasifik bölgelerindeki ülkelerde görülmüştür. Antarktika dışında tüm kıtalarda doğal gaz üretilmektedir. Dünyada doğal gaz kaynaklarının bölgesel dağılımına bakıldığında rezervlerin petrole göre daha geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Ortadoğu, petrol rezervlerinin %65'ine sahip olduğu halde doğal gaz rezervlerinin %35'ine sahip bulunmaktadır. Sınırlı petrol rezervlerine sahip bazı bölgeler doğal gaz kaynaklarının daha büyük bir kısmına sahiptirler.¹¹

¹¹ Natig Aliyev, 'The Azerbaijan Oil And Gas Industry in The 1949-1999 Period', <http://www.Caspenergy.Com/No3rus21.Html>, (04.04.2005)

Tablo-5: Dünya Doğal Gaz Rezervi (Tcf)

Bölge	BP¹ (2011 sonu itibariyle)	CEDIGAZ⁴ (Ocak-2011 itibariyle)	Oil & Gas Journal² (Ocak-2011 itibariyle)	World Oil³ (2011 sonu itibariyle)
Kuzey Amerika	274.879	274.909	276.888	278.042
Merkezi ve Güney Amerika	247.786	245.439	240.745	246.866
Avrupa	200.541	234.421	180.301	182.761
Avrasya	2,058.347	2,020.866	2,014.800	2,040.742
Orta Doğu	2,546.048	2,578.560	2,566.038	2,531.563
Afrika	507.826	508.819	484.433	490.882
Asya	523.746	517.612	419.487	455.698
Dünya Toplamı	6,359.172	6,380.625	6,182.692	6,226.555

Kaynak: Energy Information Administration.

Bu bakımdan doğal gaz dünya enerji sahnesine, önemli bir yakıt olarak yeni girmiş sayılabilir. 1938'de kömür birincil enerji tüketiminin yaklaşık 3/4'ünü ve petrol %21'ini oluştururken doğal gazın payı sadece %5.6 idi. 1950'de bu oran %9.7'ye çıkmıştır. 1960'lı yıllarda doğal gaz tüketiminin coğrafi bölgeler itibariyle belirgin bir dağılımı meydana gelmiştir. 1965'de toplam enerji tüketimindeki payı %16'ya yükselmiştir. Bu oran 1970'de %17, 1980'de %19.1, 1990'da %22.2, 1996'da %23.3 olarak gerçekleşmiştir. Günümüzde ise bu oran %25 düzeyindedir. Bir yandan dünya doğal gaz tüketimi hızla artış göstermekte, diğer yandan ise doğal gaz tüketiminin dünya enerji kaynakları tüketimi içerisindeki payı yükselmektedir. 1980 yılında 53 Tcf (1 kübik feet = 28,32cm³; 1m³ = 35,3 kübik feet), 1990 yılında 73 trilyon kübik feet (Tcf) olan dünya doğal gaz tüketimi, 2000 yılında 85 Tcf (2,4 trilyon m³) seviyesine yükselmiştir. 2020 yılına kadar doğal gaz tüketiminin 167 Tcf'ye (4,72 trilyon m³) ulaşması beklenmektedir. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya ve Orta Asya ülkeleri ile Ortadoğu bölgesi doğal gazda en önemli arz merkezleri olacaktır. Orta Asya ve Afrika kaynakları artan oranda uluslararası piyasalara çıkarak artan talebi karşılayacaktır. Türkiye ise Orta Asya doğal gazının Avrupa piyasalarına ulaşmasında köprü görevini görecektir. Hazar Denizi'nde toplam petrol rezervleri 200-233 milyar varil arasındadır.¹² Toplam rezervlerin 17-49

¹² Fikret Sucayev, "Azerbaycanda Qaz Hasilatı Ve Ona Olan Telebatın Ödenilmesinin Başlıca İstiqametleri", Azerbaycan Müsteqillikden Sonra Beynelhalq Konfrasın Materialları, Bakı, 3-

milyar varili keşfedilmiştir. Kalan 186 milyar varili ise tahminidir. Hazar'daki söz konusu toplam rezervlerin çok büyük bir kısmı Kazakistan'ın payına düşmektedir. Keşfedilen rezervler bakımından ikinci sırada Azerbaycan yer alırken, tahmini rezervler de dikkate alındığında Türkmenistan'ın toplam rezervlerinin de Azerbaycan rezervlerine eşit miktarda olduğu görülmektedir. Gün geçtikçe yapılan keşif ve araştırmalar sonucunda bu rakamlarda değişimler olmaktadır.

Tablo-6: Hazar Denizi Petrol Rezervleri (milyar varil)

Ülke	Keşfedilen Petrol Rezervleri		Tahmini	Toplam	
	En Düşük	En Yüksek		En Düşük	En Yüksek
Azerbaycan	7	7	32	39	39
İran	0.1		15	15.1	
Kazakistan	9	40	92	101	132
Rusya	0.3		7	7.3	
Türkmenistan	0.55	1.7	38	38.55	39.7
Özbekistan	0.3	0.59	2	2.3	2.59
Toplam	16.9	49.1	184	200.9	233.1

Kaynak: Energy Information Administration. Temmuz 2011 itibariyle

Azerbaycan Enerji Bakanlığı verilerine göre ise, Azerbaycan'ın yapılan anlaşmaları kapsayan bölgelerinde 6-8 milyar varil (1 milyar ton) petrol rezervi bulunmaktadır. Sadece Azeri-Çırac-Güneşli yataklarının petrol rezervleri 730 milyon tondur. Yukarıdaki veri doğrultusunda Azerbaycan dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %0.7'sine sahiptir. Azerbaycan petrol rezervlerinin, yapılan bazı hesaplamalara göre 60-67 yıl içerisinde tükeneceği ihtimal ediliyor. "Azeri-Çırac-Güneşli(AÇG)" yataklarının tam olarak işlenmesinin ardından gelecek 5 yılda Azerbaycan petrol üretiminde önemli bir artış gerçekleşmiş olacaktır. "AÇG" üzere 3.ncü aşamanın başlaması ile 2011'de bu yataklardan günlük üretimi 140 bin varilden 1 milyon varile yükselmiştir. Avrasya bölgesinde zengin petrol rezervlerinin yanı sıra doğal gaz rezervleri de bulunmaktadır. Avrasya bölgesi içerisinde Hazar Denizinin doğal gaz rezervleri ise 166 Tcf (trillion cubic feet)'si keşfedilen olmak toplam 459 Tcf'dir.

Tablo-7: Hazar Denizi Doğal Gaz Rezervleri* (Tcf)

Ülke	Keşfedilen Rezervler	Tahmini Rezervler	Toplam Rezervler
Azerbaycan	30	35	65
İran	0	11	11
Kazakistan	65	88	153
Rusya	N/A	N/A	N/A
Türkmenistan	71	159	230
Toplam	166	293	459

Kaynak: Energy Information Administration.Temmuz 2011 itibariyle

Dünya doğal gaz rezervleri içinde Hazar Bölgesi'nin doğal gaz rezervinin, dünya petrol rezervleri içinde Hazar Bölgesi petrol rezerv oranından yüksek olduğu görülmektedir. Rusya ve İran da dâhil edildiğinde Hazar Havzası, doğal gaz açısından dünya rezervlerinin yaklaşık %40-45'ine sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni bir şekillenme sürecine giren Avrasya bölgesi, keşfedilen ve tahmini doğal gaz rezervleri dolayısıyla, petrolün yanı sıra doğal gaz piyasasındaki şiddetli rekabetin de merkezi haline gelmiştir.¹³

Azerbaycan doğal gaz rezervleri ile ilgili farklı hesaplamalar bulunmaktadır: Azerbaycan'ın keşfedilen doğal gaz hacmi Oil and Gas Journal'a göre yaklaşık 50 trilyon feet küp (Tcf), BP ve CEDIGAZ uzmanlarına göre 70 Tcf'dir. IHS Energy'ye göre ise 90 Tcf'dir. Yaklaşık 1.7 trilyon m³ doğal gaz rezervine sahip olan Şah Deniz yatağının 1999'da ve Abşeron yatağının 2011 ilde keşvi ile bölgede Azerbaycan'ın da önemli miktarda doğal gaz rezervlerine sahip olduğu ortaya çıkmış oldu. Böylece Azerbaycan'ın 20 Eylül 1994'ten itibaren başlayan hidrokarbon kaynakları araştırma sürecinde yeni ve önemli bir aşama kaydedilmiştir. “Şah Deniz” yatağındaki doğal gazın 400 milyar m³'ü tasdik edilmiştir. Yılda 60 milyar m³ doğal gaz çıkarılabileceği tahmin edilmektedir. Böylece “Şah Deniz” yatağı Azerbaycan'ın doğal gaz potansiyelini yaklaşık 1 trilyon m³ arttırmıştır. Sektör uzmanlarına göre Şah Deniz, son 20 yılda dünyada keşfedilen en büyük doğal gaz yatağıdır. Proje operatörü BP tarafından Şah Deniz yatağı rezervlerinin 15 Tcf doğal gaz ve 600 milyon varil kondensat olduğu şeklinde bir açıklama yapılmasına karşın başka hesaplamalara göre rezervlerin 35 Tcf olduğu ifade edilmektedir. Şah Deniz yatağı dışında

¹³ Araz , “Bakü-Tiflis-Ceyhan: Petrolün Ötesinde Önem Taşıyan Hat”, Tusam Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi, 05.10.2004, [Http://www.tusam.net/Makaleler.Asp?İd=48&Sayfa=53](http://www.tusam.net/Makaleler.Asp?İd=48&Sayfa=53). (25.12.2007).

önemli doğal gaz yatakları arasında, Abşeron, İnam, Alov, Araz, Şark yatağı yer almaktadır. Ancak 10 farklı yatakta yapılan çalışmalar hayal kırıklığı ile neticelenmiştir. Araz-Deniz, Lenkeran, Oğuz, Kürdaşı, Nahçıvan, Yanan-Tava, Ateşgah, Zafer ve Yalama yataklarında yapılan araştırmalardan beklentilerin aksine olumsuz sonuç elde edilmesi dolayısıyla, IHS Energy tarafından Azerbaycan'ın keşfedilmeyen doğal gaz rezervlerinin 20 Tcf olduğu tahmin edilmektedir. Onaylanan doğal gaz rezervlerine göre Azerbaycan dünyanın %0.7'ine tekabül eden bir doğal gaz rezervine sahiptir. Yapılan hesaplamalara göre risk ameli de dikkate alınarak Azerbaycan toplam doğal gaz rezervleri ile gelecek 10-15 yıl içerisinde petrolün yanı sıra dünyanın doğal gaz ihraç eden önemli ülkeleri arasında da yer almıştır.¹⁴

Nihayet Azerbaycan petrolü 28 Mayıs 2006'da Ceyhan limanına ulaşmıştır. Bazıları tarafından gerçekleşmesi mümkün olmayan hayali bir proje olarak değerlendirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi, 1998 İstanbul Mutabakat Zaptıyla başlamış ve resmi açılışı 13 Temmuz 2006'da yapılmıştır. Batı piyasalarına ihraç edilmeye ise 2 Haziran 2006 tarihinde başlanmıştır. Böylece boğazları (boğazlardaki aşırı trafik yükünü ve geçiş risklerini minimize etmesi) ve Rusya'yı devre dışı bırakan, Türkiye'nin jeopolitik ve jeo-stratejik önemini artıran ve Kafkasya'da siyasi istikrarı sağlama açısından önem taşıyan Doğu-Batı enerji koridorunun oluşmasındaki en kritik güzergâh gerçekleşmiş oldu. BTC boru hattı ile 2006'da 9.4 milyon ton, 2007'de ise 28 milyon ton petrol ihraç edilmiştir. Petrolün BTC'den günlük ihraç hacminin 1 milyon varil, diğer bir ifadeyle yıllık 50 milyon ton seviyesine 2009 yılı başlarında ulaşılmış sonraki yıllarda kısmen azalma olsa da bu hacim yıllık 40-50 milyon ton civarında olmuştur. 2011 ci yıldan itibaren petrol ihracında azalmalar başlamıştır. Tam kapasiteye ulaşması dönemlerinde dünya petrol arzının yaklaşık %1.3'ü BTC tarafından nakledilmektedir. Petrol ihraç miktarının artması ile birlikte ülke dahili yatırımların da artmaya başladığı görülmektedir. Nihayet 2007 yılında dahili yatırımlar, yabancı yatırımlardan daha fazla olmuştur. Toplam yatırımlar içerisinde enerji sektörüne yapılan yatırımlar ise önemli bir yer tutmaktadır.¹⁵

Enerji kaynaklarının üretimine ilişkin imzalanan 30 dan fazla anlaşma ile kararlaştırılan yatırımların toplam hacmi ise 80 milyar dolar civarındadır. "Şah Deniz" yatağından doğal gaz nakline ilişkin Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattının inşasına 2004 yılı içerisinde başlandı. İnşaatin

¹⁴ Mushfig Atakishiyev, New Oil Policy And Economic Development in Azerbaijan, Aspoligraf, Baku, 2007.

¹⁵ Osman Nuri Aras, Azerbaycanın Hazar Ekonomisi Ve Stratejisi, Derin Yayınları, İstanbul, 2008

2005 yılının 4.ncü çeyreğinde tamamlanması, 2006 yılı kışında ise doğal gazın ihracına başlanması planlandı. BTE'nin doldurulması için ilk aşamada Azeri yatağından çıkartılan doğal gazdan yararlanıldı. Boru hattı ile nihayet Temmuz-2007'de doğal gaz ihraç edilmeye başlandı. Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projesinin Gürcistan kısmı 2006 yılından itibaren çalışmaya başlarken hattın Türkiye kısmındaki inşanın uzaması nedeniyle Şah Deniz doğal gazı Erzurum'a 3 Temmuz 2007'de ulaşabildi. Böylece Türkiye BTE hattı ile Azerbaycan doğal gazını, Rusya'dan çok daha ucuza temin etmeye başlamış oldu. Toplam uzunluğu 970 km olan boru hattının Azerbaycan'daki bölümü 442, Gürcistan'daki bölümü 248, Türkiye'deki bölümü ise 280 km uzunluğundadır. Yılda 30 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip olan boru hattı Bakü'deki terminalden başlayarak Türkiye'ye kadar BTC petrol boru hattı ile aynı araziden geçmektedir. Maliyeti 2.3 milyar dolara olan boru hattının başlangıç kapasitesi eklenecek basınç istasyonları ile artırılabilir. BTE'yi besleyecek Şah Deniz yataklarının "Aşama-1" projesi kapsamındaki rezervi de 178 milyar metreküp olarak hesaplandı. 2012 yılı itibariyle üretim miktarının artırılması planlanmakta. BTE, Türkiye'ye 8 milyar metreküp, Gürcistan'a ise 800 milyon metreküp Azeri doğal gazı ulaştıracaktır. Doğal gazın büyük bir bölümü ise Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa ülkelerine sevk edilecektir.¹⁶

Kısaca Azerbaycan'da, enerji kaynakları ve bunlara bağlı olarak ülkeye giren yabancı sermaye, 1990'ların ortalarından itibaren Azerbaycan ekonomisinde istikrarlı bir kalkınma ve iyileşme sürecinin yaşanmasında hayati bir rol oynamaya devam etmektedir. Azerbaycan'da petrol ve doğal gaz sektöründe, zaman içerisinde değişiklik göstermekle birlikte, yaklaşık 80 bin kişi istihdam edilmektedir. Yan sektörler de dikkate alındığından bu rakamın daha yüksek olduğu görülecektir.¹⁷ Petrol ve doğal gaz üretim ve ihracı projelerinin harekete geçirici unsur olması ile ülkede binlerce yeni işyeri açılmıştır. İşyerlerinde çalışan işçilerin ekseriyeti ise Azerbaycanlıdır. Artan petrol ve doğal gaz üretiminin istihdamı teşvik etmesi sonucu, yeni altyapı yatırımları da gerçekleştirilmektedir. Yapılan petrol ve doğal gaz anlaşmaları yerel işgücünün istihdamının gittikçe artmasını sağlayacak şekilde imzalanmıştır. Bu durum, yerel nüfus için yeni iş yerlerinin açılmasıyla istihdam kalite ve düzeyini daha da yükseltmektedir. Enerji

¹⁶ Jonathan Elkind, "Economic Implications Of The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline", The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window To The West, (Edited By S. Frederick Starr And Svante E. Cornell), 2005, Ss.39-60.

¹⁷ Araz Aslanlı, "Bakü-Tiflis-Ceyhan: Petrolün Ötesinde Önem Taşıyan Hat", Tusam Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi, 05.10.2004, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=48&Sayfa=53>. (25.12.2007).

kaynakları üretim ve ihracında çağdaş teknolojiden yoğun şekilde faydalanılmaya başlaması ülkede, enerji sektöründeki emek faktörünün bilgi ve tecrübesinin de artırılmasının gerekli kılmıştır. Bu çerçevede Devlet Petrol Şirketi SOCAR, yurt içi ve yurtdışı orta vadeli programlar yürütmektedir.

Azerbaycan İhracat Gelirlerinde Artış

1997’de ihracat gelirlerinin dörtte üçünü petrol ve petrol ürünlerinden elde eden Azerbaycan, petrol fiyatlarının düşmesine bağlı olarak 1998’de önemli ölçüde gelir kaybına uğramıştır. İhracat ve vergi gelirlerinde önemli bir yer tutan petrol kaynaklı vergilerin azalması bütçe açığını artırmıştır. 1999’da ise, yılın ortalarında petrol fiyatının artması ve yeni yatakların üretime başlaması sonucunda, gelirlerde yeniden artış olmuştur. Petrol ihraç gelirlerinde atışa rağmen 1999’da da açık veren (106.2 milyon dolar) dış ticaret dengesi, 2003 yılı hariç, 2000 yılından itibaren fazla vermeye başlamıştır. Dış ticaret dengesinde yaşanan bu gelişme, Hazar enerji kaynaklarına ilişkin yapılan uluslararası anlaşmalar çerçevesinde petrol üretim ve ihraç aşamasına geçilmesi sonucu ülkenin petrol ihracatında gerçekleşen artışı ile bağlantılıdır. Petrol ve petrol ürünlerinin ihracat içindeki payı 1998’de %64.8, 1999’da %75.9, 2000’de %84, 2001’de %91.23, 2002’de %81.23 ve 2004’te %82 olmuştur. Gözlenen bu artış, esas olarak ham petrolün ihracatından kaynaklanmaktadır. Bir taraftan dünya pazarında petrolün fiyatının artması ile ilişkili olarak ülkeden ihraç edilen ham petrol birim fiyatı artmış, diğer taraftan ise ihraç miktarı artmıştır.¹⁸ Petrol gelirlerinin ihracat içindeki payı 2005 yılında da artmaya devam ederken, 2006 yılı sonlarına doğru BTC’den ihraca başlanması ile söz konusu oran 2011 yılında %90’ın üzerine çıkmıştır.¹⁹

Tablo 8. Azerbaycan İhracat Yapısı (yüzde)

İhraç edilen ürünler	2003	2005	2006	2007	2008	2010
Ham petrol	70,07	51,04	60,40	53,05	92,49	86,53
Petrol ürünleri	15,35	25,07	23,63	27,55	4,30	6,02
Siyah metaller ve onlardan yapılan ürünler	1,09	1,02	1,03	1,27	0,48	0,53
Alkollü ve alkolsüz içkiler	0,16	0,22	0,30	0,35	0,04	0,07
Kimya sanayi ürünleri	1,97	3,03	3,03	1,54	0,23	0,22
Pamuk	1,29	0,93	0,61	0,52	0,03	0,02

¹⁸ Fikret Sucayev, “Azerbaycanda Qaz Hasilatı Ve Ona Olan Telebatın Ödenilmesinin Başlıca İstiqametleri”, Azerbaycan Müsteqillikden Sonra Beynelhalq Konfrasin Materialları, Bakı, 3-4 Mart 2003, Ss.36-37.

¹⁹ Bernard A. Gelb, Caspian Oil And Gas: Production And Prospects, Crs Report For Congress, 8 September 2006.

Tütün ve tütün ürünleri	0,33	0,59	0,31	0,12	0,01	0,03
Demir-dışı metaller	1,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Çay	0,15	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Meyve Sebze	0,00	3,97	2,07	2,70	0,45	0,73
Bitkisel ve hayvansal yağlar	0,00	1,57	0,99	1,37	0,26	0,88
Alüminyum ve ondan yapılan ürünler	0,00	1,23	1,12	1,51	0,26	0,01
Diğer ürünler	8,56	11,32	6,51	10,02	1,45	4,95
Toplam	100,0	99,99	100,0	100,0	100,0	99,99
	1		0	0	0	

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu

Yapılan tahminlere göre Azerbaycan'ın ham petrol ihracatı 2012 yılında 1 milyar varil/güne ve 20 yıl içinde ise 2 milyar varil/güne ulaşacaktır. Azerbaycan, doğal gazı ise 2006 yılına kadar ithal etmiştir. Ülke 2000-2006 yılları arasında yıllık 5-6 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiştir. Şah Deniz doğal gaz yatağından üretime başlanması ile birlikte 2006 yılı sonlarında doğal gaz ithali de durdurulmuştur. 2007 yılından itibaren ise doğal gaz ihraç edilmeye başlanmıştır.20 Dolayısıyla sözkonusu yıldan itibaren ihracat gelirleri içerisinde petrolün yanı sıra doğal gaz da yer almaya başlamıştır.

Devlet Petrol Fonu tarafından yapılan hesaplama göre 2009-2018 yıllarında petrol ve doğal gaz gelirleri en üst seviyeye ulaşacaktır. Gelecek 20 yıl içerisinde ülkenin petrol ve doğal gaz gelirleri, üretim ve ihraç hacmi ile dünya petrol fiyat düzeyine bağlı olarak, 25-45 milyar dolar arasında değişecektir.21Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi tarafından yapılan değerlendirmeye göre ise petrolün varil fiyatının 35 dolar olması halinde, 2024 yılına kadar ülkenin petrol gelirleri 104 milyar dolar olacaktır. Azerbaycan'ın ihracatında petrol ve doğal gazın ağırlıkta olması, elbette ki Azerbaycan ekonomisini enerji fiyatlarına son derece bağımlı bir hale getirmiştir. Azerbaycan ihracatında petrol ve petrol ürünleri ve doğal gazın ağırlığının giderek artmış olması, bir sektöre bağımlılık şeklinde ülke ekonomisi için önemli bir sorunun işaretidir.

Azerbaycan Devlet Bütçe Gelirlerinde Artış

İhracat içerisinde petrol ve petrol ürünlerinin ağırlığı, devlet bütçesini de petrol fiyatlarına son derece bağımlı bir hale getirmiştir. 1997'de petrole bağlı vasıtalı vergiler toplam vergilerin %57'sini teşkil etmiştir. Bütçe gelirlerinin esas artan bölümünü teşkil eden petrole bağlı gelirler, 1996-97'de bütçe gelirlerinin yaklaşık %50'sini teşkil etmiştir. 1997 ve 98'de petrol

fiyatlarının aşağı düşmesi ise devlet gelirlerine ve genel iktisadi güce olumsuz etkide bulunmuştur.²²

Petrolde elde edilen gelirlerinin bütçe gelirleri arasındaki yeri ise şöyledir: Devlet bütçesi gelirlerine Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) vasıtası ile dahil olan petrolün payı 2002 yılında %36.5 iken, 2003 yılında bu oran %31 olmuştur. Ancak Devlet Petrol Fonu'ndan (ARDNF) transferler de dikkate alındığında petrol sektörünün devlet bütçe gelirleri içindeki payı %39.1 olmuştur. 2004'de ise söz konusu oran %40.9 (%31.6 SOCAR'ın payı ve %9.3 ARDNF'den transferler) seviyesinde gerçekleşmiştir. Son yıllarda bütçe gelirlerinde meydana gelen artışta petrol unsuru büyük rol oynamaktadır.²³

Tablo 9. Azerbaycan Devlet Bütçesi (manat olarak)

Yıllar	Bütçe Gelirleri, milyon manat	Bütçe Harcamaları, milyon Manat	Bütçe açığı (-) / fazlası (+)	GSYİH	Bütçe Açığı / GSYİH, %
2000	715.5	763.8	-48.3	4718.2	-1.024
2001	783.8	806.6	-22.8	5315.6	-0.429
2002	910.2	931.7	-21.5	6062.5	-0.355
2003	1225.5	1234	-8.5	7146.5	-0.119
2004	1481.2	1501	-19.8	8530.2	-0.232
2005	2055.2	2140.7	-85.5	12522.5	-0.683
2006	3881.2	3789.7	91.5	18037.1	0.5073
2007	6006.6	6059.5	-52.9	26815.1	-0.197
2008	10762	10680	82	40137.2	0.2043
2009	10325.9	10567.9	-242	35578.7	-0.7
2010	11403	11765.9	-362	42465.1	0.5
2011	15700.7	15396	+304	50 069	0.9
2012	16438	17072	-634	50 080	0.9

Kaynak: Azerbaycan Devlet Statistik Kurumu verileri 2012

Petrol ihraç gelirlerinin bütçe gelirlerindeki payı 2005-2012 yıllarında da artmaya devam etmiştir. Son üç yılda Petrol Fonundan Azerbaycan Devlet

²² Elçin Süleymanov, Ayaz Zeynalov, "Azerbaycan Ekonomisinin Bağımsızlık Sonrası Makroekonomik Göstergilerinin Ekonomik İstikrar Açısından Genel Değerlendirilmesi", Azerbaycan, "Journal Of Qafqaz University"- - 26, Səhifə/Səhifə Aralığı: 137-143, Okt 2009

²³ Elçin Süleymanov, Ayaz Zeynalov, "Azərbaycan Respublikasının Xalis İxrac Funksiyası Və Xarici Ticarət Multiplikatoru", Azərbaycan, Qloballaşma Prosesində Qafqaz Və Mərkəzi Asya III Beynəlxalq Konfrans 15-17 Oktyabr 2010 Qafqaz Universiteti, Səhifə/Səhifə Aralığı: 124-125, Okt 2010 ,

Bütçesine doğrudan transferler 50-65 % civarında olmuştur.En son 2012 bütçesinde 17 milyar manatlık Azerbaycan Devlet Bütçesinin 9 milyarı doğrudan petrol fonu transferiyle finanse edilmesi kararlaştırılmıştır.Diğer petrol ve doğal gaz vergi ve diğer gelirleriyle son 3 yılda bütçenin %80 civarının petrol ve doğal gaz gelirleri kaynaklı formalaşması hükumeti acil olarak petrol dışı sektörlerin kalkınmasına desteğe mecbur kılmıştır ve ülke için Hollanda Hastalığı riskinin henüz devam ettiğini göstermektedir.

Dış Ekonomik İlişkilerde Gelişme

SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın hem siyasi hem de ekonomik açıdan bağımsız bir devlet olarak dünya ekonomisine entegrasyonunda, “Asrın Anlaşması” ile başlayan Hazar enerji kaynaklarının üretimi ve ihracı ile ilgili faaliyetler son derece büyük rol oynamıştır. Bu faaliyetler, ülke ekonomisinin istikrar ortamında yeniden yapılanma ve kalkınmasında önemli bir unsur olmanın yanı sıra, uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkilerde de önemli bir araç olmuştur. Böylece Azerbaycan, dünya ekonomisine entegre olmada önemli mesafe almıştır.

Dünya ekonomisine entegrasyon sürecinde önemli bir mesafe aldığına gösterge olacak şekilde 2007 yılında Azerbaycan, 137 ülke ile ticari ilişki kurmuştur. Ancak işletmelerin dünya piyasalarında rekabet edebilecek durumda üretim yapamamaları Azerbaycan'ın enerji dışındaki sektörlerde üretim ve ihraç ile dünya ekonomisine entegre olma imkânlarını kısıtlamaktadır. Azerbaycan'ın dış ekonomik ilişkiler sisteminde yeni olan hususlardan biri de bazı uluslararası ekonomik örgütlere üyelik ve bunlardan alınan kredilerdir. Ülkenin uluslararası ekonomik kuruluşlara üyeliği, dünya ülkeleri ile ekonomik ve ticari işbirliğine olumlu etkide bulunmaktadır. Birçok uluslararası ekonomik kuruluşla ilişki içerisinde olan Azerbaycan, bölgesel ekonomik ve ticari ilişkiler bakımından önem arz eden birliklerin de üyesidir. Öte yandan Avrupa Birliği ile de sıkı bir ilişki içerisinde.

Hazar enerji kaynaklarının harekete geçirici unsur olmasının ardından, yabancı sermaye girişine paralel olarak ülkeye yapılan yardımlar ve uluslar arası mali kurumların açtığı krediler de artmıştır. Kısaca Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasının gerçekleştirmesinde, dünya ekonomisine entegre olmasında ve ülkeye yabancı sermayenin çekilmesinde sadece petrol ve doğalgazdan oluşan enerji sektörüne istinat etmesi yanlıştır. Ülkenin yıllık ihracatının yaklaşık %90'ının petrol ve petrol ürünleri teşkil etmektedir; eğer petrol anlaşmaları çerçevesinde ülkeye getirilen üretim-teknolojik ağırlıklı ürünler dikkate alınmazsa, ithalatın yarısına yakın kısmını tarım ürünleri teşkil etmektedir. Aslında, Azerbaycan'ın doğal-iklim ve toprak durumu ülkede tarım ürünlerinin üretimini artırılmasına, iç talebin karşılanması

dışında ihraç etmek içinde üretmeye imkân vermektedir. Buna göre de petrol dışı sektörlerle yabancı sermayenin çekilmesi için gerekli şartların oluşturulması gerekmektedir

Azerbaycan Devlet Petrol Fonu

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu, Cumhurbaşkanı Aliyev'in kararı ile 29 Şubat 1999'da kurulmuştur. Azerbaycan'da yabancı şirketlerle imzalanan anlaşmalar çerçevesinde üretilen enerji kaynaklarından elde edilen gelirler, Devlet Petrol Fonu (DPF)'nda toplanmaktadır.²⁴ Petrol ve doğal gaz gelirlerinin nesiller arasında adaletli bölüşümünün sağlanması, Fon'un kuruluş felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Fon'un temel amacı ise; bugünkü ve gelecek nesillerin faydasına petrol ve doğal gaz rezervlerinin keşfi ve üretimi ile ilgili imzalanan anlaşmaların hayata geçirilmesinden ve Petrol Fonu'nun kendi faaliyetlerinden elde edilen döviz ve diğer finansal kaynakların toplanmasını ve en ekonomik şekilde yönetimini sağlamaktır.²⁵ Ayrıca ülke ekonomisini döviz gelirlerindeki artıştan kaynaklanabilecek olumsuzluklardan korumak (ülke milli para birimi olan Manat'ın değerlenmesi ve yerli üretimin rekabet kabiliyetini kaybetmesi v.s.), makroekonomik istikrarı sağlamak ve mali dengeye olumsuz etkide bulunmamak Fon'un dikkate alınması gereken amaçları arasında yer almaktadır. Öte yandan 27 Eylül 2004 tarihli ve "petrol ve doğal gaz gelirlerinin kullanılmasında uzun vadeli strateji" adlı Cumhurbaşkanı tarafından verilen karar ile ise petrol dışı sektörlerin, bölgelerin, küçük ve orta ölçekli işletmeciliğin gelişmesinde, altyapının yeniden yapılandırılmasında ve ülkenin savunma gücünün artırılmasında DPF kaynaklarının kullanılması dikkate alınmıştır.

²⁴ Ekber Eldaroğlu, "Neft Fondunun Vesaitleri Hansı İstiqamete Yönelidilmelidir?", Azerbaycan Milli Demokratiya Fondu, "Azerbaycan" Bülleteni - 25 (145), 21 İyun 2001.

²⁵ "Petrol Fonunun Formalaşması Menbeleri", <http://www.oilfund.az/index.php?n=8> (25.05.2012)

Tablo 10. Azerbaycan Devlet Petrol Fonundaki Biriken Toplam Kaynak Tutarı (Milyon dolar)

Yıl	Aktif Toplamı
2001	491.5
2002	692.2
2003	815.6
2004	964.0
2005	1394.3
2006	1454.5
2007	2475.4
2008	11219.2
2009	14900.4
2010	20160
2011	31140
2012	39060

Kaynak. <http://www.oilfund.az>

Bütçe dışı bir kurum olarak kurulan Fon'un yönetim kuralları ise IMF uzmanları ile birlikte hazırlanmıştır. Azerbaycan hükümeti ile Uluslararası Para Fonu (IMF) arasında petrol gelirlerinden daha verimli faydalanılması hakkında zaman zaman görüşmeler yapılmaktadır. Faaliyete başladığı Ocak-2001'den itibaren Devlet Petrol Fonu, gelir ve harcamaları hakkında her üç ayda bir bilgi vermektedir.

Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'nun temel gelir kaynakları şunlardır:

1. Petrol ve doğal gaz üretiminden Azerbaycan'ın payına düşen kısmın satışından elde edilen gelirler.
2. Petrol ve doğal gaz anlaşmalarının imzalanması ve icrası ile ilgili Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'ne ve yetkili devlet organlarına sermayedarlar tarafından ödenen bonuslar.
3. Petrol ve doğal gaz rezervlerinin üretimi ile ilgili sermayedarlar tarafından anlaşma sahasından faydalanmak için yapılan ödemeler (akrhesabı).
4. Petrol ve doğal gaz projelerinin gerçekleştirilmesi ile ilgili Azerbaycan'ın payına düşen dividendler.
5. Petrol ve doğal gazın Azerbaycan arazisinden taşınmasından dolayı elde edilen gelirler.
6. Petrol ve doğal gaz anlaşmaları çerçevesinde SOCAR'a veya yetkili devlet kurumlarına sermayedarlar tarafından verilen aktiflerden elde edilen gelirler.
7. Fon'un aktiflerinin plasmanından ve yönetiminden elde edilen gelirler.

Faaliyete başladığı Ocak-2001'den 2011 yılı sonuna kadar Fon'a toplamda 70 milyar manat gelir dahil olmuştur. Bu gelirlerin 411 milyon manatı Fon kaynaklarının yönetiminden elde edilen gelirlerdir.

2012 yılın başlarına kadar Devlet Petrol Fonu bütçesinden; Karabağ göçmenlerinin (mecburi kaçkın ve göçkünler) sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına ilişkin projelerin finansmanı amacıyla 906 milyon manat, 2007-2012 devlet bütçesine transferlere toplam 27 milyar manat, Oğuz-Gebele bölgesinden Bakü'ye su hattının çekilmesi projesinin finansmanına yaklaşık 779 milyon manat, Samur-Abşeron sulama sisteminin yeniden inşası projesine yaklaşık 716 milyon manat, Bakü-Tiflis-Kars demir yolu projesinin finansmanına yaklaşık 227 milyon manat, 2007-2015 yıllarda Azerbaycan gençlerinin yabancı ülkelerde eğitimi ile ilgili Devlet Programı'nın finansmanına 40 milyon manat ve Devlet Petrol Fonu'nun yönetimi ile ilgili harcamalara yaklaşık 20 milyon manat kaynak ayrılmıştır.2012 başları itibarıyla Petrol Fonun+6,da biriken toplam rezerv yaklaşık 40 milyar dolar civarındadır.²⁶ Fon'un kaynakları, gelişmiş ülkelerde devlete, mali kurumlara ve bankalara ait kıymetli kâğıtlara, mevduat ve diğer para piyasası araçlarına plase edilmektedir.

Yabancı ve yerli uzmanların yanı sıra Devlet Petrol Fonu'nun hesaplamalarına göre, 2025 yılından sonra Azerbaycan'ın petrolden elde edeceği gelirler önemli oranda azalacaktır. Yapılan bu hesaplamalar, Azerbaycan'ı ciddi önlemler almaya sevk etmektedir. Bu doğrultuda bölgelerin sosyo-ekonomik kalkınmasının sağlanması çok önemlidir. Azerbaycan yönetimi ekonomiyi petrole bağımlı olmaktan kurtarıcı amaca dayanan stratejiye 2005 yılından itibaren ağırlık vermeye başlamıştır. Petrolden elde edilen gelirden uzun vadeli faydalanılması için kabul edilen stratejide, bölgesel kalkınmaya özel önem verilmiştir. Bu strateji çerçevesinde DPF kaynaklarının %20-25'i küçük ve orta ölçekli işletmeciliğin gelişimine harcanması planlanmıştır. Üretim ve imalat sanayisinin kalkınması da hükümetin öncelikleri arasındadır. Öte yandan beşeri sermayenin niteliğinin artırılması amacıyla eğitim ve araştırma harcamalarına kaynakların yönlendirilmesi de planlanmıştır.²⁷Devlet Petrol Fonu'nun kaynaklarından etkili faydalanılması amacıyla stratejik plan hazırlayan Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Merkezi (İqtisadi ve Sosyal İnkişaf Merkezi-İSİM) tarafından, Fon'un kaynaklarının kullanımı ile ilgili harcama planının endişe verici olduğu ifade edilmiştir:

²⁶ "Petrol Fonunun Maliyye Göstercileri", <http://www.oilfund.az/index.php?n=8> (25.05.2012).

²⁷ İlkin Sabiroğlu, "Neft Böhranları Ve Holland Sindromu", Azerbaycan Milli Demokratiya Fondu Azerbaycan Bülleteni, No: 19 (139), 10 May 2001.

Birinci endişe kaynağı; Fon'un yıllık gelirlerinin %47'sinin aynı yıl içerisinde harcanmasıdır. Bu durum petrol dolarların, gelecek nesillere intikal etmeyecek şekilde, elde edildiği dönem içerisinde önemli bir kısmının harcanması anlamına gelmektedir. Petrolün tükenebilir doğal kaynak olması ve birçok petrol ülkesinin tecrübesi dikkate alındığında Petrol Fonu'nda toplanan kaynakların harcama miktarında yıllık limitlerin uygulanması büyük önem taşımaktadır.

İkinci endişe kaynağı ise; Fon kaynakları ile finanse edilen projelerin taşıdığı özellikler ile ilgilidir. Zira Fon kaynakları ile finanse edilen projeler belirli kriterler taşımaktadır. Kaynaklar farklı alanlardaki projeleri finanse etmektedir. Finanse edilecek projeye karar verileceği zaman, daha önce finanse edilen projelerin etkinliğinin dikkate alınması önemlidir. Bazı projeler hakkında olumsuz tespit veya görüşlerin değerlendirmeye alınmadan finansmanına devam edilmesi endişe vericidir. Projelerin finanse edilmesi gereken değerlerinin yüksek gösterildiğine ilişkin endişeler de söz konusudur.

Enerji kaynaklarından elde edilen gelirler 2005 yılı devlet bütçe gelirlerinin %51.4'ünü teşkil ederken, bu rakam 2012'da yaklaşık %75'e yükselmiştir. Bütçe gelirlerinin yaklaşık 3/4'ünü petrol ve doğal gaz gelirlerinin teşkil etmesi, bütçenin tek bir sektöre bağımlılığının gittikçe artması anlamına gelmektedir ki bu da ekonomik açıdan ciddi bir problemdir. Norveç gibi bazı ülkelerin petrol satışından elde ettiği kaynaklardan devlet bütçesine transfer edilen kısmı için özel bazı limitler koymasına karşın, Nijerya gibi bazı ülkelerde her hangi bir limit tatbik edilmemektedir. Rusya gibi bazı ülkelerde ise belirli bir limit olmasa da transfer oranında bir sınırlamaya gayret gösterilmektedir. Burada esas amaç, devlet bütçesini enerji kaynaklarına, yani tek bir sektöre bağımlılıktan kurtarmaktır. Zira böyle bir bağımlılık devlet bütçesinin dünya enerji kaynakları fiyatlarındaki değişikliklere doğrudan bağımlı hale gelmesi demektir.

Nitekim, petrol gelirlerinin etkin kullanımı doğrultusunda kabul edilen yeni modelde, Devlet Petrol Fonu kaynaklarının verimli kullanılması için belirli kısmının döviz rezervi şeklinde banka mevduatı olarak muhafazasının yanı sıra kaynakların bir kısmının da ülkede tarım ve imalat sektörlerine düşük faizli kredi olarak verilmesi düşünülmüştür. Burada Petrol Fonu'nun rezerv fonu ve tüketim fonu olmak üzere ikiye bölünmesi göz önünde bulundurulmaktadır. Devlet Petrol Fonu'ndaki gelirlerin tarım sektörünün kalkınması için kullanılması gerekmektedir. Sadece bu alana Fon'dan plasmada bulunulması, ülkenin karşı karşıya kaldığı "Hollanda Hastalığı"ndan kurtulması için yeterli olmayacaktır.²⁸Bu problemden

²⁸ Osman Nuri Aras, Azerbaycanın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, Derin Yayınları, İstanbul, 2008

kurtulmak, ihrac potansiyeline sahip sanayi alanlarının geliştirilmesine dönük politikalar uygulamakla mümkün olabilecektir. Uygulanacak politikalarda seçici de davranılarak, zaruri alanlara yatırımların plase edilmesi gerekmektedir.

SONUÇ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Haydar Aliyev'in hâkimiyete gelmesi ile birlikte, ekonomik açıdan zor durumdan kendisini çıkartmayı başararak, serbest piyasa ekonomisine göre yeniden yapılanmaya, kalkınmaya ve dünya ekonomisine entegre olmaya başlamıştır. Azerbaycan'ın ekonomide yeniden yapılanma, kalkınma ve dünya ekonomisine entegre olmasında motor güç ise Hazar'da yerleşen enerji kaynaklarıdır. Dünya çapında petrol üreten ve ihrac eden bir ülkeye dönüşmek, böylece enerji kaynaklarından ülke ekonomisi adına yaralanmak üzere atılan ilk adım 1994 tarihinde imzalanan "Asrın Anlaşması" olmuştur. Azerbaycan'ın Hazar'daki enerji kaynaklarının üretimine ilişkin anlaşmaların yapılmasının ardından, üretilecek enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ihracında temel güzergâhlar önem kazanmaya başladı. Ana ihrac petrol hattı olarak, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) kararlaştırılırken, Şah Deniz doğal gazının ihracı için de Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) boru hattında karar kılınmıştır. BTC petrol boru hattı, BTE doğal gaz boru hattı aynı zamanda bölgesel işbirliği projelerinin sacayaklarıdır. Güney Kafkasya ülkelerinden Azerbaycan ve Gürcistan, iştirak ettikleri bu projelerin ekonomik ve stratejik kazanımlarını yaşarken, komşularına karşı uzlaşmaz, işgalci ve yayılcı politika izleyen Ermenistan ise bu projelerin dışında kalarak bölgede yalnızlığa mahkûm olmuştur. Petrolün 2006 yılında, doğal gazın ise 2007 yılında ihracına başlanmasıyla ülke ekonomisi enerji kaynağı gelirlerinden hissedilir bir düzeyde faydalanmaya başlamıştır. Azerbaycan, Hazar petrol ve doğal gazının dünya piyasalarına ihracında öncü ülke rolü oynamaktadır. Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hatları ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattıyla Azerbaycan, bölgedeki ekonomik ve stratejik önemi çok büyük olan projelerin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan doğal gazının da Hazar geçişi, BTC ve BTE hatları ile dünya piyasalarına ihracı durumunda, Azerbaycan sadece enerji ihrac eden değil aynı zamanda enerji ihrac koridorunda yer alan bir ülke olarak da ekonomik ve stratejik açıdan daha önemli hale gelecektir. Ekonomik gelişmenin sadece enerji kaynaklarının ihracı üzerine kurulması

halinde, dünya enerji fiyatlarındaki dalgalanmadan kaynaklanan yansımalar, diğer sektörlerin gelişmemesi, sosyal adalet ilkesinin aksine olarak enerji kaynağı gelirlerinden nüfusun yalnız küçük bir grubunun faydalanması gibi olumsuzlukların söz konusu ülkede yaşanması büyük bir ihtimaldir. Dolayısıyla sadece doğal kaynaklara ekonomilerini dayandıran ülkelerin hem iç hem de dış ilişkilerde bağımsızlıklarını kaybetme konumuna düşmesi nedeniyle, ekonomik açıdan petrolden elde edilecek gücün diğer sektörlerle ve insan kaynaklarının gelişimine yönlendirilmesi gerekmektedir. Böylece ekonomide tek bir sektöre bağımlılık da önlenmiş olacaktır. Petrol ve doğal gazın ötesinde ekonominin dengeli gelişimi Azerbaycan'a gerçek anlamda ekonomik ve siyasi bağımsızlığı temin edebilecektir.

2011 sonu itibariyle, Azerbaycan'ın kanıtlanmış petrol rezervlerinin 7 milyar varil (1 milyar ton) olduğu ve toplam dünya petrol rezervinin %0,7'ini oluşturduğu görülmektedir. Kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin ise, 1,80 trilyon metre küp ve dünya toplam doğal gaz rezervlerinin %1,2'sini oluşturduğu yayımlanan istatistiklerce ilan edilmiştir. Azerbaycan'ın toplam enerji kaynaklarının kazanç patlaması bakımından değerlendirilmesi amacıyla, yıllar içerisinde petrol ve doğal gaz üretim ve tüketimi önem arz etmektedir. 2011 yılında, ekonomide oluşan GSYİH'nın %74,3'ü petrol sektörünün payına düşmüştür, bu da geçen seneki orandan %13 oranında daha yüksektir. Petrol-dışı sektörlerde büyüme oranı ise şöyle gerçekleşmiştir: petrol-dışı sanayi %9,3, inşaat %8,5, iletişim %24 taşımacılık %48,3 tarım %0,9 Petrol-dışı sektör GSYİH'nın %30'ü ticarete konu olan sektörler tarafından üretilse de, bu sektörlerin, petrol-dışı GSYİH'daki reel büyüme oranına katkısı %2 oranında gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe yaşanan %0,9'luk büyümesinin petrol-dışı GSYİH büyümesine katkısı %0,3 oranında olmuştur.

Petrol fiyatlarında 2009 yılında meydana gelen beklenmedik düşüşten dolayı, petrol-dışı ekonominin büyümesindeki yavaşlama, ekonomik faaliyet çeşidinin petrol-dışı sektörlerle doğru artırılması konusunda yapılacak reformlara bir kez daha önem kazandırmıştır. 2014 yılında, Çıracak petrol yataklarının üretime başlamasıyla birlikte, petrol sektöründen kaynaklanan büyüme artışının tekrar yüksek rakama ulaşması beklenmektedir. Şu anda yaklaşık olarak toplam ihracatın %5'i düzeyinde olan petrol-dışı ihracatın, orta vadede büyümenin esas motoru durumuna gelmesi gerekmektedir. Azerbaycan ekonomisinin bağımsızlıktan sonra yaşadığı gelişim sürecini göstermesi bakımından ekonomik göstergeler bir arada görünecek şekilde, incelendiğinde, 1997'den sonra Azerbaycan'da ekonomik anlamda istikrarın sağlandığı ve bunun sürdürülerek devam ettirildiği göze çarpmaktadır. Petrol gelirleri ile birlikte Azerbaycan, bölgede önemli yatırımları yapabilecek

finansal kaynağa kavuşmuştur. Şöyle ki, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı konusunda Türkiye ve Gürcistan birlikte başlatılan proje bunun bariz bir örneği gibi gösterilebilir. Toplam uzunluğu 258 kilometre olacak hattın 600 milyon dolara mal olması beklenmektedir. Bu hat, 10-15 milyon tondan, 20 milyon tona kadar yük taşınması kapasitesine sahip olacaktır. Türkiye ve Azerbaycan bölgelerindeki hat inşasını kendileri finanse ederken, Azerbaycan, Gürcistan'a hattın finansmanı için 400 milyon dolar borç vermiştir. Bu örnek, Azerbaycan'ın Avrupa Birliği'nin katılımı ve Amerika'nın finansal desteği olmadan bölgesel işbirliği ve ekonomik kalkınmayı güçlendirecek ekonomik güce ulaştığı konusunda çok önemli gösterge olarak değerlendirilebilir. Azerbaycan, son yıllarda elde ettiği gelirleri, ekonomide uzun dönem verimliliğe yol açacak projelere yönlendirmiş, hem toplumun refah düzeyinin yükselmesini sağlamış, hem de petrol gelirlerini yabancı borçlar için teminat olarak kullanma ve aşırı borçlanma tecrübelerinden kaçınmıştır. Azerbaycan ekonomisinde ampirik bulgulara ilişkin ayrıntılara geçmeden önce, doğal kaynak serveti hakkında kısa bilgi sunmakta yarar var. Azerbaycan'ın petrol rezervleri 9 milyar varil iken, 2008 – 2024 yılları arasında elde edilecek petrol gelirlerinin net bugünkü değeri 2007 fiyatları ile 198 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Bu rakam 2007 GSYİH'sının 6 katından daha fazladır. Bu tahmin petrolün ortalama varil fiyatının 2010 – 2030 arasında 66 dolar olacağı, ya da 2007 fiyatları ile 52 dolar olacağı, %8 iskonto oranı ve %3 Petrol Fonu getirileri hesaba katılarak elde edilmiştir. Diğer taraftan, harcama etkisi, kalkınmanın gerekliliğinden dolayı, ivedilikle yapılması gereken alt yapı yatırımları sonucunda kendini göstermektedir. Bu yüzden bütçe harcamaları aracılığıyla işleyen harcama etkisi, ticarete konu olmayan sektörlerin gelişiminde de önemli bileşen olmuştur.

Gerçekten, petrol sektöründe yaşanan kazanç patlaması öncesi, Azerbaycan'da yolların %50'sinin çok yetersiz olduğu, %30'nun ivedilikle tamir edilmesi gerektiği, bölgesel ve yerel yolların %45'nin ömrünün tükendiği şeklindeki veriler Dünya Bankası raporunda da sunulmaktadır. Bu raporda, meskenlere su temininin günlük ortalama 13 saat olması nedeniyle yetersiz su hizmeti, iletişim hizmetlerinin yeterince verilememesi (hatların yetersiz oluşu), petrol ve petrol ürünleri taşınması için kullanılan demiryolu ağının düşük kalitede oluşu ve bu yüzden yolcu taşımacılığının sadece %10'nun demiryolu aracılığıyla gerçekleştirildiği, özellikle kırsal kesimlerde su teminatı ve kirli su atıkları konusunda altyapı yetersizliği de özellikle belirtilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, Azerbaycan'da, 2003 yılında %45 olan yoksulluk oranının 2008 yılında %13,2'ye düştüğü görülmektedir. Geçiş ekonomisi ve savaş tecrübesi de dikkate alındığında, kamu

harcamalarının, ekonomideki toplam sabit sermaye yatırımlarının 2007`de %42,6`sını, 2008`de %52`sini, 2009`da %57,2`sini oluşturması bu tez kapsamında elde edilen ekonometrik sonuçları desteklemektedir. Nitekim, Hollanda Hastalığı teorisi bağlamında, Azerbaycan`da harcama etkisinin baskın nitelikte olduğu görülmektedir. Bunun başlıca nedeni ise, kalkınmaya yönelik altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesidir. Ticarete konu olmayan sektörlerdeki genişlemenin altında yatan temel olgunun bu yatırımlardaki sözkonusu yüksek artışın olduğu da unutulmamalıdır. Dolayısıyla, bu sektörlerdeki genişleme eğiliminin sürüp sürmeyeceği anılan yatırımların tamamlanmasına bağlıdır. Sonuç olarak, ticarete konu olmayan sektörlerdeki genişlemenin ne kadarının Hollanda Hastalığına bağlı olduğu hususu, ülkedeki altyapı yatırımlarının tamamlanmasından sonra irdelenmelidir.

Azerbaycan devlet petrol şirketi (State Oil Company Of Azerbaijan Republic) 1991 yılından bu yana faaliyetini sürdüren Azerbaycan`ın en büyük ve tek olan kamuya ait petrol şirkettir. SOCAR`ın Gürcistan, Türkiye, Romanya, Avusturya, İsviçre, Kazakistan, İngiltere, İran, Almanya ve Ukrayna`da temsilcilikleri, İsviçre, Singapur, Vietnam ve Nijerya da ticari şirketleri bulunmaktadır. Şirket bünyesinde 70 binden çok çalışan istihdam edilmektedir. Son yıllarda gerek Azerbaycan SOCAR`ın Türkiye deki yatırımları İzmir Aliğa`da yerleşen Türkiye`nin en büyük petrokimya tesisi PETKİM`İ satın almasıyla başlamıştır. Petkim Petrokimya Holding A.Ş`nin sermayesindeki yüzde 51 oranındaki kamu hissesi, blok satış yöntemiyle özelleştirilmesine ilişkin ihale süreci sonucunda, 30 Mayıs 2008 tarihinde 2 milyar 40 milyon dolar bedelle SOCAR & Turcas Enerji A.Ş`ye (STEAŞ) satılmıştır. 30.12.2011 tarihinde Petkim`in %51 oranında dolaylı ana hissedarı STEAŞ`in %25 hissesine sahip Turcas Petrol A.Ş.`nin hisselerinin Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi`ne (SOCAR) devredilmesiyle hisselerin tamamı SOCAR-a geçmiştir. Şirketin adı Socar Turkey Enerji A.Ş.olarak değiştirilmiştir. Yüzde 25`lik hissesini Socar`a satan Turcas`ın, İzmir Aliğa`da temeli atılan Star Rafinerisi`ndeki yüzde 18,5`lik ortaklığını sürdürecektir.(SOCAR Türkiye Dergisi, s.5)aycan`da gerekse yurtdışındaki yatırım faaliyetleri ile dikkati üzerine çekmiştir. 1965 yılında kurulan Petkim Petrokimya Holding A.Ş. petrokimya sektörünün en büyük yerel ve tek entegre kuruluşudur. Petrokimya sanayisinin lider kuruluşu olan Petkim ürettiği hammaddelerle inşaat, otomotiv, tarım, elektrik, elektronik, ambalaj, tekstil, ilaç, deterjan, boya ve kozmetik olmak üzere birçok sektöre girdi sağlamaktadır. Petkim tesislerinin rafineri ile bitişik olması, yeni tesislerin kurulmasına izin verecek düzeyde geniş bir arazisinin ve altyapısının olması, deniz kenarında ve büyük kapasiteli limanının olması, geniş ürün yelpazesi ve pazar sıkıntısının olmaması Petkim`i son derece stratejik bir kuruluş

yapmıştır. Bu denli stratejik öneme sahip olması özelleştirilmesinde çok hassasiyet gösterilmesine neden olmuştur. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) Türkiye'nin en köklü petrol şirketlerinden Petkim'in yüzde 51'ini satın almasıyla iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. SOCAR, Türkiye'nin en büyük petrokimya şirketi olan Petkime 2018 yılına kadar 17 milyar doların üzerinde bir yatırım stratejisi açıklamıştır. Petkim sahasına yapılacak yatırımlarda en büyük payını petrokimya rafinerisi oluşturmaktadır. Şirketin temel hammadde olan NAFTA'da yüzde 90 dışa bağımlılığı böylece sona erecek hatta nafta ihraç eder hale gelecektir. SOCAR'ın Türkiye'deki yatırımları sadece Petkimi satın almakla sınırlı kalmamıştır. Petkim'in kapasite artırımı ve dünya standartlarında teknolojik altyapı yatırımları hızlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. 20. yüzyılın başlarından itibaren dünya ekonomisinde petrolün önem kazanması, işletmeciliğinin zamanla serüven düşkününü petrol arayanlardan, çokuluslu şirketlere ve devletlere geçmesine yol açmıştır. Tüm geçmişi boyunca sürekli pazarlıklara konu olan petrol, hep yaşamımız için önem taşıyan kararlarda merkezi bir konumu teşkil etmiştir. Petrol fiyatlarının orta istatistik düzeyi olmadığından, fiyatlar kalış ve ya düşüş eylemi gösterdiğinde, aynı düzeye dönmesi mümkün olmamaktadır. Böylelikle fiyat şokunun ne zamana kadar devam edeceğini de önceden belirlemek mümkün olmamaktadır. Bu durumda petrol fiyatları ile ilgili önceden bir plan yapılamamaktadır. Petrol üretiminin artış hızına uygun olarak, yakın yıllarda petro gelirlerinin daha da artması beklenmektedir. 2009–2012 yıllarında Azerbaycan'da sadece petrol ihracatından en az 80 milyar dolar gelir elde etmesi beklenmektedir. Petrolün 1 varilinin fiyatının yıllık ortalama 70 dolar olacağı düşünülürse, bu hesaplama göre her yıl ortalama 20 milyar dolar gelir elde edilmesi bekleniyor. Buna rağmen bugün Azerbaycan'ın “Azeri Light” marka petrolünün bir varilinin fiyatı dünya pazarında 100-115 arasında satılmaktadır ki, 2009–2011 yılları arasında petrolün 1 varilinin fiyatının yıllık 75 dolardan aşağı inmesi beklenmiyor. Bilinmektedir ki, 4–5 yıl sonra Azerbaycan'da petrol üretimi azalmaya başlayacaktır. Buna bağlı olarak da devlet bütçesinin gelirleri azalmaya başlayacaktır. Bu da Azerbaycan'ın artık bütçe riski ile karşı karşıya olduğu anlamına gelmektedir. Böyle devam ederse Azerbaycan'ın “Hollanda sendromu” ile yüzleşme riski malesef kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbasov Fazil, "Who Stirs Up Water in The Caspian", Azernews Newspaper, 17-23 Eylül 1997, S.1.
- Abbasov P. - Memmedov Ç., "Azerbaycan Respublikasında Denizde Neft-Qaz Çıkarılmasının Siyasi-Coğrafi Tehlili", Azerbaycan Xxı. Esrin Astanasında, (Ed. Ziyad Samedzade), C.II, Şerq-Qerb Metbeesi, Bakı, 1998, S. 214-216.
- Aliyev Haydar, Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü, (Der. İlham Aliyev-Akif Muradverdiyev, Çev. Abdullah Çiftçi-Ergun Kocabıyık), Sabah Kitapları No.77, İstanbul, 1988.
- Aliyev N., Şahbazov E., Heydar Eliyev Ve Azerbaycan Neft Sanayisinin İnkişafı, Azerbaycan International Matbaası, Bakı, 1998.
- Aliyev Natig, 'The Azerbaijan Oil And Gas Industry in The 1949-1999 Period', <http://www.caspenergy.com/no3rus21.html>, (04.04.2005)
- Aras Osman Nuri, Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları, TUSIAB Yayınları, Bakü, 2004.
- Aras Osman Nuri, Azerbaycanın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, Derin Yayınları ,İstanbul, 2008
- Aras Osman Nuri, Elçin Süleymanov "Azerbaycan Ekonomisi" Şark-Garb Matbaası , Bakü, 2010.
- Aslanlı Araz, "Bakü-Tiflis-Ceyhan: Petrolün Ötesinde Önem Taşıyan Hat", TUSAM Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi, 05.10.2004, <Http://Www.Tusam.Net/Makaleler.Asp?İd=48&Sayfa=53>. (25.12.2007).
- Atakishiyev Mushfig, New Oil Policy And Economic Development in Azerbaijan, Aspoligraf, Baku, 2007.
- Atmaca Tayfun, "Azerbaycan Petrolleri Hazarın Statüsü Ve Güç Dengesi", Stratejik Araştırmalar Dosyası, Yıl:3, Sayı:12, 2002, Ss.1-9.
- Azerbaycan Statistik Göstercileri 2011, Ardsk Neşriyyatı, Bakü, 2012.
- Bağırov S., "Azerbaijan Oil: Glimpses Of A Long History", Journal Of International Affair, June 1996, S.28.
- Bp Statistical Review Of World Energy 2011, <Http://Www.Bp.Com/Centres/energy>, (07.04.2012).

Cornell Svante E. - Ismailzade Fariz, "The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications For Azerbaijan", The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window To The West, (Edited By S. Frederick Starr And Svante E. Cornell), 2005, Ss.61-84.

Doing Business In Azerbaijan, Baker&Mckenzie, May 2010.

Eldaroğlu Ekber, "Neft Fondunun Vesaitleri Hansı İstiqamete Yöndelmelidir?", Azərbaycan Milli Demokratiya Fondu, "Azərbaycan" Bülleteni - 25 (145), 21 İyun 2001.

Elkind Jonathan, "Economic Implications Of The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline", The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window To The West, (Edited By S. Frederick Starr And Svante E. Cornell), 2005, Ss.39-60.

Gelb Bernard A., Caspian Oil and Gas: Production and Prospects, Crs Report For Congress, 8 September 2006.

Sabiroğlu İlkin, "Neft Böhranları ve Holland Sindromu", Azərbaycan Milli Demokratiya Fondu Azərbaycan Bülleteni, No: 19 (139), 10 May 2001.

Sucayev Fikret, "Azərbaycanda Qaz Hasilatı ve Ona Olan Telebatın Ödenilmesinin Başlıca İstiqametləri", Azərbaycan Müsteqillikden Sonra Beynəlxalq Konfransın Materialları, Bakı, 3-4 Mart 2003, Ss.36-37.

Süleymanov Elçin, Zeynalov Ayaz, "Azərbaycan Respublikasının Xalis İxrac Funksiyası və Xarici Ticarət Multipikatoru", Azərbaycan, Qloballaşma Prosesində Qafqaz Və Mərkəzi Asya İki Beynəlxalq Konfrans 15-17 Oktyabr 2010 Qafqaz Universiteti, Səhifə/Səhifə Aralığı: 124-125, Okt 2010 ,

Süleymanov Elçin, Zeynalov Ayaz, "Azərbaycan Ekonomisinin Bağımsızlıq Sonrası Makroekonomik Göstəricilerinin Ekonomik İstikrar Açısından Genel Değerlendirilmesi", Azərbaycan, "Journal Of Qafqaz University"- - 26, Səhifə/Səhifə Aralığı: 137-143, Okt 2009 ,

"Baku-Tblisi-Ceyhan Pipeline", Energy Ecology Economy Popular – Science Journal, 13/2003, Ss.2-15

"Country Assistance Strategy For The Azerbaijan Republic", The World Bank Report, No:19892-Az, November 29,1999, S.11; <http://www.oilfund.az/index.php?n=8> (25.05.2012)

Azərbaycan Devlet Statistik Kurumu Verileri 2011 "Azərbaycan Regemlerle 2011" <http://www.azstat.org> (25.12.2012)